СЕКЦІЯ 4 СПЕЦІАЛЬНІ ТА ГАЛУЗЕВІ СОЦІОЛОГІЇ

ПОВСЯКДЕННІСТЬ ЯК ДЖЕРЕЛО СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ МІСТА

EVERYDAYS AS A SOURCE OF SOCIAL CAPITAL OF THE CITY

У статті розглядається повсякденність як інтегративна сфера суспільства, яка є домінуючою для людини, оскільки саме на мікрорівні індивід формує свою соціальну реальність. У повсякденні простежуються діалектичні взаємозв'язки між індивідуальним та загальним, формується смисловий зміст, який дає змогу розуміти те, що відбувається щодня в буденному житті людини. Тому повсякденність виступає одним із механізмів міської соціалізації і джерелом формування соціального капіталу на мезо- та макрорівнях.

Повсякденні соціальні комунікації побудовані на мережі взаємопідтримки, отже, найбільш значущим локальним співтовариством є сусідство. Його значущість полягає в тому, що без соціальної взаємодії містян (сусідів) на своїй мікротериторії неможливе формування місцевої громади в межах муніципального утворення (а також громадянського суспільства в масштабі держави).

Соціальний капітал міста емпірично подано в дослідженні такими показниками: міжособистісні, обцинні та сусідські зв'язки, щільність медійних комунікацій, ідентифікація з містом, соціальна довіра.

На основі емпіричних даних показано, що сусідство як форма самоорганізації індивідів на мікротериторії засновано на внутрішньо групових солідарних відносинах, що підвищує рівень соціальної довіри у місцевій громаді і є основою для виникнення політичної довіри. Щільність соціальних комунікацій у мікрогромадах підвищує інтенсивність медійних мережевих зв'язків, посилює відчуття гордості за своє місто, формує інтерес до міських проблем, що впливає на збільшення обсягу соціального капіталу міста.

У такий спосіб повсякденне життя, повсякденні дії приховано впливають на функціонування соціальних інститутів міста. Своєю чергою місто виступає полем реалізації

повсякденних практик містян через механізми функціонування міських інституцій.

Ключові слова: повсякденність, довіра, ідентичність, мікроспільнота, соціальний капітал.

The article considers everyday life as an integrative sphere of society, which is dominant for a person, since it is at the micro level that an individual forms his social reality. In everyday life, dialectical interrelations between the individual and the general can be traced. Therefore, everyday life is one of the mechanisms of urban socialization, and the source of the formation of social capital at the meso- and macro levels.

Everyday social communications are built on a network of mutual support and the most significant local community is the neighborhood. The significance of the phenomenon of neighboring communities is that without social interaction of citizens (neighbors) in their microterritory it is impossible to form a local community within country scale). The social capital of the city is empirically presented in the study to the following indicators: interpersonal, community and neighborhood ties, density of media communications, identification with the city, social trust.

Based on empirical data, it has been shown that neighborhood as a form of self-organization of individuals in a local microterritory is based on intra-group solidarity relations, increases the level of social trust in the local community, and is necessary for the emergence of political trust. The density of social communications in microcommunities increases the intensity of media network connections, enhances a sense of pride in their city, generates interest in urban issues, which affects the increase in the social capital of the city.

Thus, daily life, daily activities implicitly affect the functioning of social institutions of the city. The city acts as a field for the implementation of everyday practices of citizens, through the mechanisms of functioning of urban institutions.

Key words: everyday life, trust, identity, micro-personalities, social capital.

УДК 316.334.56:316.722
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2019.9.9>

Букреєва І.В.

к.філос.н.,

доцент кафедри соціології

Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького

Постановка проблеми. Непередбачуваність і турбулентність, перервність і амбівалентність – саме такими концептами описують науковці початок XXI століття. Такі стани прописані до макрорівня суспільства і менш вживаються для пояснення мікрорівня – повсякденної сфери. Ця сторона життя за своєю сутністю є консервативною і стабільною, на відміну від публічної сфери, отже, й не осмислювалась як вартісна, що істотно впливає на функції соціальних інститутів і механізмів їх суспільної взаємодії.

Водночас система цінностей, світоглядні картини світу, які пропонує макрорівень, безпосередньо реалізуються у щоденній діяльності окремої людини і соціальних груп. У такий спосіб відбувається діалектика індивідуального і суспільного – шляхом постійного взаємовпливу повсякденних практик і загальноприйнятих норм. Тому без вивчення механізмів щоденного буття людини не можливе адекватне вивчення процесів суспільного життя. На думку Ентоні Гідденса, особливістю сучасного

суспільства є взаємозв'язок глобалізуючих впливів та особистісних диспозицій. Соціальний порядок він пояснював з огляду на довіру між людьми та рутинізацію їхньої повсякденної діяльності [7]. Тому наукова проблема, що зумовлює актуальність нашого дослідження, полягає у певному дефіциті знань про те, що повсякденність має невизначений аксіологічний потенціал, який впливає на стан суспільної свідомості, культурні доміанти, соціальні норми і установки тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

З'ясувати сутність поняття «повсякденність» та сформулювати його визначення намагалися такі західноєвропейські науковці, як П. Бергер, Ф. Бродель, Г. Гарфінкель, Т. Лукман та інші. Теоретичні основи історії повсякденності представлені в працях німецьких науковців Е. Гуссерля й А. Шюца.

В Україні з соціології повсякденності не проводилося системних досліджень, і на сучасному етапі ця галузь перебуває на шляху розробки. Основні напрацювання стосуються теоретичних питань щодо «структури повсякденності», які висвітлюються у працях О. Коляструк, О. Удод, Н. Яковенко тощо і охоплюють усе те, з чого складається життя людини: її умови існування, потреби (харчування, житло, одяг, медицина) і можливості їх задоволення. Разом з тим самі питання багатоманітності та соціально-культурних впливів повсякденності на інші сфери суспільства не знайшли свого повноцінного наукового дискурсу. На наш погляд, означена проблема містить у собі увесь спектр відповідних взаємин, вчинків, бажань, ідеалів, звичаїв і традицій, ціннісних орієнтацій, що регулюють як індивідуальні, так і колективні дії людей на різних рівнях функціонування суспільства.

Постановка завдання. На основі результатів соціологічного опитування проаналізувати вплив повсякденності як інтегрованої сфери суспільства на формування соціального капіталу мезорівня (місцевої громади).

Виклад основного матеріалу дослідження. На повсякденному рівні людина створює свою соціальну реальність, трансформуючи смисли, ідеї, образи, погляди залежно від індивідуального досвіду, переконань, свідомих та несвідомих установок, емоцій, колективних комунікацій тощо. Навіть створюючи свій побут, людина вкладає в нього свої соціальні образи, відрефлексований досвід, ментальні настанови через речі, якими себе оточує. Це вже зовнішні ознаки ідентичності. Завдяки ним можна вивчати ставлення людини до держави, суспільства, пануючої системи цінностей тощо. В такий спосіб людина вибудовує свій власний світ, виходячи із свого «Я» як суб'єктивного відчуття центру. Вочевидь, повсякденність поєднує в собі різні прояви життєді-

яльності людини: приватне життя з публічним, утилітарні дії з ідейним вибором, власні інтереси з груповими та загальносуспільними, буденні настрої трансформуює у загальносуспільні ментальні настанови. В цих смислових контекстах людина соціалізується, реалізує власне життя і соціальні проекти. Такий підхід дозволяє диференційовано підійти до характеристики переломних періодів історичного буття: революцій, війн, реформ, переворотів тощо, показати, яким чином соціальні групи визначають сфери проблематизації та шляхи депроблематизації в щоденній практиці [1, с. 40–41]. З огляду на це повсякденність — дійсно «смиловий універсам» (за А. Шюцом) [9], крізь який можна зрозуміти людину, її суть та історію.

Вочевидь, повсякдення можна вважати однією із домінуючих сфер суспільства, яка має інтегративні можливості, повноваження і певний соціальний капітал, який поширюється на інші суспільні рівні.

Звернення до повсякденності вмотивоване і реаліями сучасного українського суспільства, в якому вектор соціальної довіри змістився на рівень мікрогруп, в яких людина розглядається як активний суб'єкт взаємодії з найближчим оточенням, яке її формує і яке вона створює у процесі різних взаємодій. Цей вид довіри базується на самоідентифікації індивіда з певною «моральною спільнотою», до всіх членів якої він відчуває довіру, вважаючи, що вони поводитимуться у загальноприйнятий спосіб. На думку Ентоні Гідденса, індивід, існуючи в ситуації, коли будь-який елемент соціального порядку може бути переглянутий та знищений чи змінений, будь-яка цінність – перетворена чи заміщена протилежною, потребує почуття захищеності для підтримання власної продуктивної життєдіяльності. Захищеність людина може отримати завдяки довірі до вже наявних соціальних інститутів, завдяки нераціональному емоційному відчуттю того, що система продовжує працювати і є впорядкованою. З цієї віри людей у порядок, не в останню чергу з їх рутинізованих повсякденних дій, які підтримують інституційну систему, й виростає впорядкованість сучасного західного суспільства, а завдяки рефлексії над цією впорядкованістю здійснюється соціальна динаміка [7]. Суб'єктивною психологічною основою, що стимулює прагнення людей до єдності, є почуття пов'язаності з іншими, котре дає відчуття захищеності від навколишнього середовища. Прирахування себе до значущої групи дає змогу реалізувати взаємні солідарності її членів.

Довіра ж є однією квінтесенцією існування та накопичення соціального капіталу суспільства. А.М. Колот, досліджуючи питання довіри і соціального капіталу, зазначає: «Цілком очевидно, що категорії «довіра» і «соціальний

капітал» не тотожні, а співвідносяться між собою як сутність явища і його прояв. Формою у цьому випадку постає соціальний капітал, який породжується у системі «довіра / недовіра або прояви недовіри». Є всі підстави для висновку, що довіра / недовіра – це наявний рівень насиченості суспільства соціальним капіталом» [5, с. 235].

Ще класики соціологічної науки Е. Дюркгейм та М. Вебер основним компонентом соціального капіталу вважали довіру, яка за певних умов може перестати бути індивідуальною якістю, що характеризує особистість, і може поширюватися в цілому на соціальну групу чи суспільство.

У цьому ж ключі мислить і відомий політолог Ф. Фукуяма. На його думку, соціальний капітал – є «визначений потенціал суспільства або його частини, що виникає як результат довіри між його членами» [10, с. 3], тобто соціальний капітал – це форма матеріалізованої довіри. П. Бурдьє визначає соціальний капітал як «ресурси, засновані на родинних відносинах та відносинах у соціальній групі, що організована за принципом участі» [2, с. 66], і підкреслює значення вигоди, «яка акумулюється завдяки членству в групі, є базисом можливих солідарностей». Автор звертає увагу на важливу роль сім'ї як джерела і ресурсу соціального капіталу.

Повсякденна діяльність об'єднує людей спільними буденними потребами, справами, реалізацією спільних інтересів, взаємодопомогою, яка виникає у відносинах між людьми. Обов'язки та очікування, обмін інформацією і соціальними уявленнями створюють певний порядок життя, який значно посилює вплив пересічних громадян на вирішення питань, що стосуються їхнього життя та добробуту. Такі групи, що сформувалися завдяки повсякденним практикам, мають певний «радіус довіри», тобто коло людей, серед яких діють спільно адаптовані норми. Радіус довіри, сформований у мікрогрупі, може поширюватися на інші соціальні групи та суспільство в цілому.

Основними ресурсами таких груп є: організаційні, мобілізаційні, соціальної згуртованості і взаємодопомоги тощо.

Отже, повсякденний світ – це життя людини «тут і зараз» на певній території у найближчому соціальному оточенні. В цьому просторі людина конструє свою соціальну реальність, виходячи із усвідомленого власного ставлення до соціальних норм і установок, культурних надбань, політики і наявних ідеологій, владних інституцій, держави, цивілізаційних та глобалізаційних викликів, тобто власних сенсів буття. Повсякдення є ціннісною домінантою для людини. Так, за результатами моніторингових досліджень «Динаміка ціннісних орієнтацій українських студентів часів незалежності»,

здійснених соціологами Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна протягом 2000–2017 рр., перші 5 позицій у рангу займають: матеріальний добробут, дружба, любов, сімейне благополуччя, особистісний спокій, відсутність неприємностей. Як бачимо, ці цінності упевнено можна віднести до повсякденної сфери життя людини.

На найнижчих рангових позиціях, як свідчать дані за всі роки спостереження, знаходяться такі цінності, як «залучення до літератури та мистецтва», «участь у громадському житті, у вирішенні суспільних проблем», «високе службове і громадське становище», «можливість приносити користь людям» та «екологічна безпека» [6].

Отже, повсякденне життя має свою ієрархію значущості, вивчення якої дає можливість виявити пріоритети у вирішенні проблем як на мезо, так і на макrorівнях суспільства. Відповідно до дослідження «Вплив соціальних комунікацій на формування соціокультурного капіталу міста Мелітополь» [3] ((n) 1100 респондентів, ± 3 , $P=95\%$; вибірка багатоступенева, гніздова, квотна: термін з 09.11.2018 по 14.11.2018 р.), який проводив Центр соціологічних досліджень МДПУ ім. Б. Хмельницького у м. Мелітополь, пріоритетними для містян є проблеми соціальної безпеки (екологія і злочинність), умов життя, потім проблеми економіки, відносин з місцевою владою, соціальної допомоги. Малозначущими виявляються питання, пов'язані з функціонуванням інститутів демократії. Практично не має значення для містян інформатизація міського управління, тобто те, що є насправді актуальним для інформаційного суспільства.

Пояснюючи першість наведених цінностей, ми виходили з того, що саме ці аксіофеномени є фундаментом благополуччя людського життя. Адже без соціальної безпеки особистість не зможе почуватися захищеною, умови життя тісно пов'язані з проблемами економіки, бо безпосередньо відображаються на матеріальному становищі, а взаємовідносини з місцевою владою впливають на комфорт та зручність на території громади, де проживає людина.

У міській громаді переважає рівень довіри, яка ґрунтується на персональному знайомстві або на спільній належності до первинної групи. Так, родичам повністю довіряють 47,3%, скоріше довіряють 52,7%, друзям повністю довіряють 18,0%, скоріше довіряють 49,3%, сусідам (повністю довіряють 42,7%, скоріше довіряють 23,3%). Водночас найнижчою довірою користуються місцеві депутати (повністю довіряють 22,0%, скоріше довіряють 15,7%), представники виконавчої влади (повністю довіряють 21,5%, скоріше довіряють 19,2%),

тому містяни розраховують в основному на себе і своїх близьких.

Такий партикуляризований вид довіри робить можливою колективну взаємодію в межах окремої мікрогромади. І своєю чергою за сприятливих умов він є необхідним для виникнення політичної довіри, яка формується в процесі поступового розширення «моральної спільноти» на нові, ширші кола населення і супроводжується формуванням ієрархії ідентичностей від родини через громадянські асоціації до політичної нації» [8, с. 78].

Більш об'єктивний компонент у структурі соціального капіталу – це мережі спілкування, тобто містки, що поєднують нас з іншими людьми. Тут розглядається міжособистісне та міжгрупове спілкування, насиченість міського простору соціальними комунікаціями різних видів. Одним із форм мережевого спілкування на повсякденному рівні є сусідство. Це пояснюється тим, що можливості задоволення потреб і реалізації інтересів місцевих жителів об'єктивно пов'язані з фактом їхнього спільного проживання на обмеженій території, з відносинами сусідства [4]. Сусідство є однією з прямих форм соціальної комунікації.

За результатами опитування, половина (50,0%) респондентів згодні з тезою, що «сусіди допомагають один одному», 46,7% – частково згодні. Вочевидь, сусідство – ресурс самоорганізації та спільності в побудові й поліпшенні рівня благополуччя суспільного середовища. Сусідство – це і соціальний феномен, і найближче соціальне оточення, і побутова взаємодопомога, ресурс згуртованості і джерело формування соціального капіталу.

Сусідство є однією із мікроспільнот, яка впливає і на інтенсивні медійні соціальні комунікації в місті. Дослідження показало, що серед тих, хто вказує на наявність допомоги сусідів, читають місцеві газети 71,2% осіб; 65,7% – місцеві сайти; 68,5% – дивляться місцеве телебачення. Серед тих, хто частково згоден з тим, що сусіди допомагають один одному, читають місцеві газети 51,3% осіб; місцеві сайти – 58,2%, дивляться місцеве телебачення 58,4%. Тобто прямі комунікативні зв'язки у форматі сусідського спілкування підвищують інформаційний інтерес до міського життя, формують соціальні комунікативно сильні групи містян. А накопичення соціального капіталу напряду залежить від безпосередніх та опосередкованих комунікацій у громаді: чим щільніші та інтенсивніші комунікації, тим більший обсяг соціального капіталу.

Іншим складником соціального капіталу на мезорівні є інтерес до міських проблем. Серед респондентів, які згодні з сусідською допомогою, 8,0% цікавляться міськими

проблеми та беруть участь у їх вирішенні; 76,0% цікавляться, але не беруть участі у їх вирішенні. Серед тих, хто частково згоден із сусідською допомогою, 22,9% цікавляться міськими проблемами та беруть участь у їх вирішенні, 71,4% – цікавляться, але не беруть участі у їх вирішенні. Чим вище рівень соціальної комунікації, тим вище інтерес до міських проблем, тобто вище міська ідентичність.

Своєю чергою міська ідентичність є вагомим маркером соціального капіталу, емпірично її можна виміряти почуттям гордості до міста. Сусідство як форма співтовариства, що заснована на близькості безпосередніх контактів між містянами, пов'язана і з почуттям гордості за все місто. Як етичний показник вона вказує на наявність емоційних зв'язків прихильності до нього, як до території, так і до міської спільноти. Гордість спонукає містян презентувати та популяризувати позитивні риси міста, видатних особистостей, рекламувати місто в тому числі і через соціальні мережі.

Без даного почуття неможливо вибудувати солідарні норми поведінки. Дослідження показало, що серед тих, хто згоден із сусідською допомогою, 62,7% пишаються своїм містом; серед тих, хто частково згоден, – 57,8%. Можна констатувати, що становлення міського самоврядування безпосередньо залежить від соціальних комунікацій та взаємовідносин із мікрогромадами міста. Особливо це стосується невеликих міст, де сусідство як форма солідарності більш розвинуте, ніж у великих.

Висновки з проведеного дослідження. Повсякдення є домінуючою сферою життєдіяльності суспільства, що має інтегративні властивості, оскільки в ній відбуваються діалектичні зв'язки індивідуального та суспільного. Одним із найбільш розвинутих локальних співтовариств у повсякденній сфері є сусідство. Його значущість полягає в тому, що без соціальної взаємодії містян (сусідів) на своїй мікротериторії неможливе формування територіальної громади як форми громадянського суспільства.

Повсякденні форми соціальних комунікацій вибудовані на солідарних відносинах, а отже, формують почуття довіри містян один до одного, впливають на інтенсивність медійних мережевих зв'язків, підвищують рівень міської ідентичності. В такий спосіб повсякденні практики впливають на норми, цінності, світогляд, формують міську свідомість та громадянськість.

Отже, повсякдення відіграє вирішальну роль у досягненні таких якостей соціального капіталу, як упорядкування соціальних відносин, надання їм стабільності, передбачуваності, загально визнаності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. Москва : Медиум, 1995. 323 с.
2. Бурдье П. Формы капитала. *Экономическая социология*. Т. 3. № 5, 2002. С. 60–74.
3. Вплив соціальних комунікацій на формування соціокультурного капіталу міста Мелітополя: результати соціологічного дослідження. Центр соціологічних досліджень МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2018.
4. Катаев С.Л. Барзенкова-Мясникова Л.В. Социокультурный капитал города : монография. Запорожье : КПУ, 2012. 152 с.
5. Колот А.М. Соціально-трудова сфера: етап відносин, нові виклики, тенденції розвитку : монографія. Київ : КНЕУ, 2010. 251 с.
6. Сокурянська Л., Свід О. Динаміка ціннісних орієнтацій українських студентів часів незалежності. URL: <http://sg-sofia.com.ua/dinamika-zinnisnih-orientazij-ukr-studentov-chasiv-nezaleznosti?>
7. Тевено Л. Наука жить вместе в этом мире. Пер. Д. Калугина. *Неприкосновенный запас*, 2004. № 3 (35).
8. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию. Москва : ООО «Издательство АСТ» : ЗАО НППП «Ермак», 2004. 730 с.
9. Шюц А. Структура повсякденного мислення. *Соціологічні дослідження*. 1988. № 2. С. 131.
10. Що таке соціальний капітал? Київська лекція Френсіса Фукуями. *День*. 2006. 17 жовт. № 177. С. 3.